

KERNENERGIEBELEID IN NEDERLAND: KORTE BALANS VAN EEN MISLUKTING

Hans Ramaer

redacteur van Electra,
medewerker van De Nieuwe Linie,
auteur van De dans om het nucleaire kalf.

Bickerstraat 2c, Rotterdam

De bouw van een snelle kweekreactor in Kalkar die de Nederlandse bevolking door middel van een heffing op het elektriciteitsverbruik verplicht is te financieren, heeft tot een heftige discussie over de nationale kernenergiepolitiek geleid. De vorig jaar door minister Lubbers opgestelde Energienota, waarin wordt voorgesteld om door te gaan met de bouw van kerncentrales heeft eens olie op het vuur gegooid.

Ruim een kwart eeuw lang is kernenergie verkocht als een wondermiddel dat de industrie winst, de bevolking werkgelegenheid en de elektriciteitsbedrijven goedkope stroom zou brengen. Maar inmiddels wordt het steeds duidelijker dat het kernenergiesprookje tot mislukking gedoemd is: de winsten bleven uit, de werkgelegenheid nam nauwelijks toe en vanwege de voortdurende reparaties bleken kerncentrales helemaal niet zo rendabel.

Desondanks hebben de directe belanghebbenden (overheid, bedrijfsleven en elektriciteitsproducenten) het roer nog altijd niet radicaal omgegooid en suddert men verder met een kernenergiebeleid dat al enige miljarden guldens heeft opgeslokt.

'Utopieën', heeft de Franse schrijver Anatole France eens gezegd, zijn van grote waarde voor de vooruitgang van de mensheid.' Maar er zijn utopieën, waarvan de mensheid zich beter verre kan houden omdat het sprookjes zijn dat de vooruitgang erbij gebaat is. Zo'n utopie is de nucleaire energieopwekking, jarenlang verkocht als een wondermiddel dat de industrie winst, de bevolking werkgelegenheid en de elektriciteitsbedrijven goedkope stroom zou brengen. Ook in Nederland is het kernenergiesprookje al talloze malen door overheid, bedrijfsleven en elektriciteitsproducenten aan een tot voor kort stil luisterend publiek verteld. Dat de geschiedenis van de kernenergie in Nederland een spoor van technocratie, geldsmijterij, parlementaire onmacht en industriële pressie heeft achter gelaten bleef daarbij in het duister.

Voor de overheid is de ontwikkeling van de kernenergie steeds een zaak van economische ontwikkeling geweest. Alle naoorlogse regeringen hebben gestreefd naar het bevorderen van de werkgelegenheid, waarbij industrialisatie het toverwoord was. Maar om de investeringen van het bedrijfsleven te stimuleren is een 'gunstig ondernemersklimaat noodzakelijk en dat betekende in veel gevallen: steun aan het bedrijfsleven, onder meer in de vorm van toegestemd-wetenschappelijk onderzoek en subsidiëring van projecten.

Het initiatief dat de overheid na de oorlog heeft ontplooid om het uraniumscheidingsonderzoek in de stichting Fundamenteel Onderzoek der Materie (FOM) onder te brengen, de financiële steun aan het KEMA-suspensiereactorproject van de elektriciteitsproducenten en het oprichten in 1955 van het Reactor Centrum Nederland (RCN) zijn kenmerkende voorbeelden van het al door de eerste naoorlogse regeringen actief gevoerde kernenergiebeleid. Dat beleid was gericht op het scheppen van werkgelegenheid in bedrijfstakken als de metaal- en elektrotechnische industrie. De Nederlandse machinebouw, Shell en Philips hebben internationale bekendheid en dus zou er op de snel groeiende kernenergiemarkt (die men in de jaren '40 en '50 voorzag) zeker een goede plaats zijn voor het Nederlandse bedrijfsleven, zo moeten alle opeenvolgende ministers van economische zaken gedacht hebben. Maar noodzakelijk daarvoor was allereerst dat men zou kunnen beschikken over voldoende kennis en ervaring inzake het verrijken van uranium, de constructie van kernreactoren en de bouw van centrales. Vandaar dat de overheid een actieve rol speelde bij het oprichten en financieren van FOM en RCN.

Dit speurwerk, gericht op een bloeiende nationale kernindustrie werd in de jaren '60 gevolgd door de eerste praktische ervaringen. In Dodewaard werd een nucleaire proefcentrale van 50 MW gebouwd. Dit deels door de Nederlandse belastingbetalers bekostigde experiment is een dure les gebleken. Fouten begaan bij de constructie van de reactor en de bouw van de centrale toonden aan dat de vaderlandse kernenergetische kennis en kunde nog gevaarlijk tekort schoot. De haarscheurtjes in het reactorvat van de Dodewaardcentrale moeten regering, industrie en elektriciteitsproducenten (SEP) vele slapeloze nachten bezorgd hebben. Vooral toen kort daarop gevluisd werd dat het noodkoelingsstelsel van Nederlands eerste - als 'commercieel' aangeprezen - kerncentrale in het Zeeuwse Borssele op het kritieke moment zou kunnen falen.

Toch is dat in technisch opzicht tekortschieten van de nucleaire industrie geen exclusief Nederlands verschijnsel. De hele geschiedenis van de kernenergie bestaat feitelijk uit een aan-

eenschakeling van dergelijke feiten. Allereerst in de Verenigde Staten en Engeland, waar men al in de jaren '50 kerncentrales bouwde. In de jaren '60 volgde de rest van West-Europa en nu zijn de economisch meest ontwikkelde landen van de derde wereld, zoals Brazilië, India, Iran en Egypte aan de beurt om met de nucleaire praktijk kennis te maken.

De Amerikaanse kernfysicus George Weil heeft eens gezegd dat de fabrikanten van kerncentrales de katastrofale fout hebben gemaakt om in een veel te vroeg stadium met hun nucleaire handel te beginnen. Reeds aan het eind van de jaren '50 bleek dat de industrie zich verkeken had op de problemen die de toepassing van kernenergie met zich meebrengt. Om de onvermijdelijke verliezen die daarvan het gevolg waren (en die de nucleaire industrie voor lief nam omdat het de energiebron van de toekomst beloofde te worden) toch zoveel mogelijk te beperken, bleven de veiligheidsvoorzieningen in veel gevallen een sluitpost. Werkelijk veilige kerncentrales - mits die gebouwd zouden kunnen worden - vergen dusdanige investeringen dat kernenergie duurder uitvalt dan iedere andere vorm van energieopwekking, zelfs indien men er rekening mee houdt dat een groot deel van de kosten die de opwekking van kernenergie met zich brengt op de bevolking afgewenteld worden.

Dat laatste blijkt bijvoorbeeld uit de wet inzake de wettelijke aansprakelijkheid kernenergie, die op 1 januari 1966 in werking trad. Het economisch belang van kernenergie, zo werd in de memorie van toelichting op deze wet gezegd, eist een wettelijke aanpassing van de geldende normen van aansprakelijkheid. Enerzijds beperkte de overheid de wettelijke aansprakelijkheid bij een mogelijk ongeval tot het belachelijk lage bedrag van 430 miljoen gulden, anderzijds werd een van de gebruikelijke verjaringstermijn van 30 jaar afwijkende verjaringstijd van slechts 10 jaar vastgesteld, waardoor eventueel optredende genetische schade op niemand verhaald zal kunnen worden. De conclusie kan dan ook niet anders luiden, dan dat deze wet moest voorkomen dat het bedrijfsleven zijn belangstelling in de ontwikkeling van kernenergie zou verliezen.

Maar zelfs dat gedeeltelijk afwentelen van het ondernemersrisico heeft de Nederlandse nucleaire industrie niet mogen baten. Tegen Amerikaanse giganten als Westinghouse en General Electric heeft het Nederlandse bedrijfsleven het in de jaren '60 op de eigen Westeuropese markt moeten afleggen. Slechts de Westduitse onderneming Siemens heeft zich tot een enigszins gelijkwaardige concurrent van de Amerikaanse kernindustrie kunnen ontwikkelen. De hooggestemde verwachtingen die de in 1959 opgerichte industrie-groep Neratoom (Philips, Comprimo, VMF/Werkspoor, Rijn-Schelde) koesterde, werden niet bewaarheid: in april 1969 werd de bouw van de Borsselecentrale aan Siemens gegund. Slechts aan de presie die de Industriële Raad voor de Kernenergie (IRK) toen op de overheid uitoefende is het te danken dat de nationale kernindustrie een bescheiden (maar niettemin geprotegeerde) plaats op de Nederlandse markt zal kunnen blijven innemen. Overigens had de IRK al vóór het moment, waarop definitief duidelijk werd dat het nucleaire avontuur in zijn totaliteit voor het Nederlandse bedrijfsleven een mislukking zou worden, besloten dat de aandacht verlegd behoorde te worden naar deelgebieden van de nucleaire technologie (te weten natriumkoeling en reactorvaten). Opdat het Nederlandse bedrijfsleven 'een eigen positie zou kunnen verwerven door specialisatie op bepaalde componenten' - zoals de minister van economische zaken Langman het in de Kernenergiememora

van 1972 omschreef - was de toenmalige regering-Biesheuvel bereid het hoofd in de strop te steken, die in Kalkar gebouwd zou worden. Het RCN was al eerder volledig ondergeschikt gemaakt aan de belangen van de metaalindustrie en de elektriciteitsproducenten werden gewaarschuwd hun passieve verzet tegen de snelle kweekreactor te staken, wat te lezen valt uit diezelfde Kernenergie-nota ('De medewerking van de elektriciteitsbedrijven zal noodzakelijk zijn bij het totstandkomen van een nucleaire industrie in Nederland').

In een adviesorgaan als de IRK, een uitvloeisel van de Kernenergie-wet van 1963 heeft de industrie een belangrijk instrument om de nucleaire politiek te beïnvloeden. Wie het netwerk van de nucleaire adviesraden analyseert, bemerkt dat vertegenwoordigers van Shell, Philips, VMF/Werkspoor en Rijn-Schelde-Verolme daarin de sleutelposities innemen. Daarom blijft het overheidsbeleid, ondanks alle mislukkingen uit het verleden, nog steeds gericht op de bouw van (meer) kerncentrales, die met voortdurend hogere vermogens worden uitgerust om te trachten de vicieuze cirkel te doorbreken. De kosten van het ontwerpen en bouwen van een kerncentrale zijn tot nog toe immers sneller gestegen dan het jaarlijkse elektriciteitsverbruik en zo goochelen de plannenmakers steeds hogere vermogens uit hun kernenergiehoed in de ijdele hoop de wet van de schaalvergroting te kunnen ontlopen.

Toch zijn ook de elektriciteitsbedrijven voor een belangrijk deel schuldig aan deze gang van zaken geweest. De oogkleppenpolitiek van de SEP, die slechts aandacht had voor de kwantitatieve kant van de elektriciteitsvoorziening, heeft tot gevolg gehad dat de ontwikkeling van energiebronnen als zonnestraling en windkracht een kwart eeuw lang stelselmatig verwaarloosd werd. Vandaar ook dat een man als (ex-)KEMA-direkteur prof. Went al die tijd zijn kostbare suspensiereactorhobby heeft kunnen uitleven. Niet slechts werd alles op de kaart van de kernenergie gezet, maar ook het afremmen van de vraag naar elektriciteit viel buiten het gezichtsveld van de SEP. De tariefpolitiek was (en is) erop gericht de grootafnemers, in casu de industrie, van goedkope stroom te voorzien en dat sloot weer aan bij het werkgelegenheidsbeleid van de overheid, die in de jaren '60 de vestiging van grote (petro)chemische en metallurgische bedrijven stimuleerde. Het meest opvallende voorbeeld daarvan is wel de slaafse houding die de Zeeuwse elektriciteitsmaatschappij PZEM tegenover de Franse aluminiumproducent Pechiney heeft ingenomen. De pijnlijke paradox in dit geval is dat de Zeeuwse bevolking opgescheept zit met een nucleaire centrale, die voor het overgrote deel in het belang van de aandeelhouders van Pechiney is gebouwd. Want de ervaring leert dat dergelijke vergaand geautomatiseerde industrieën slechts aan een onbetekenend aantal mensen werk verschaffen.

Hoewel al spoedig de mogelijk belangrijke industriële toepassingen een rol speelden (in 1943 bijvoorbeeld besloten de Verenigde Staten het verstrekken van nucleaire informatie aan Engeland te beperken met het oog op commerciële concurrentie), is de ontwikkeling van de kernenergie niet los te denken van het streven kernwapens te kunnen vervaardigen. Heel duidelijk is dat gebleken in de jaren '50 toen West-Europa serieus overwoog een eigen kernmacht op te bouwen. Het was dan ook geen toeval dat juist in die jaren de meest hooggestemde verwachtingen over de nucleaire energiebron op papier gezet zijn. Onze energietoekomst zou zich door overvloed en goedkope kenmerken, zo werd voorspeld en het op-richten van Euratom paste daarom volledig in die gedachtengang.

De Westeuropese tweedeling (Frankrijk en Italië versus West-Duitsland, de Benelux en in een later stadium ook Engeland) die zich in de jaren '60 steeds scherper op militair, economisch en politiek terrein aftekende, heeft het tot stand komen van één supranationaal (kern)energiebeleid verhinderd. Nederland heeft in die Westeuropese ontwikkeling een opmerkelijk aandeel gehad. Door het voortzetten van het reeds in de oorlogsjaren begonnen verrijkingsonderzoek van uranium (de brandstof voor kerncentrales en kernwapens) hebben alle naoorlogse regeringen een bedenkelijke hypotheek op zich geladen. Dat een controversieel wetenschapper als prof. Kistemaker al die jaren vrijwel ongestoord zijn gang heeft kunnen gaan, bewijst hoeveel belang aan het ultracentrifugeproject gehecht werd. Zelfs nu een algehele mislukking van het project geenszins denkbeeldig is, pompt de regering-Den Uyl nog weer geld in de Almeloze atoomtollenfabriek.

Winst, welvaart en werkgelegenheid zijn de woorden waarmee een gehele parlementaire generatie in de jaren '50 en '60 in slaap is gesust. En de enkele wakkere parlementariër die naar de achtergronden van het overheidsbeleid inzake de kernenergie op zoek ging, werd geconfronteerd met het feit dat er al een paar miljard gulden in gestoken waren. De kernenergiepolitiek in Nederland is grotendeels een politiek van voldongen feiten. Eerst als een kerncentrale al in de steigers stond, ging het doorzichtige spel van de vergunningsprocedures van start. Op basis van de door de directe belanghebbenden verstrekte gegevens werd dan een beslissing genomen over een project waarin al jarenlang geïnvesteerd was. Nog begin van dit jaar besloot de SEP alvast uranium aan te kopen met als argument dat de brandstofpositie van nieuw te bouwen kerncentrales in ieder geval veilig gesteld moet worden. Aangezien er nog geen beslissing genomen is over de in de Energienota voorgestelde kerncentraleplannen, wordt het parlement op zo'n manier opnieuw in een dwangpositie gebracht. Ook het bedrijfsleven laat zich weinig gelegen liggen aan democratische procedures, gezien de uitspraak van een Neraatoom-vertegenwoordiger eind vorig jaar tegenover Het Financieel Dagblad, waarbij deze stelde dat de kernenergieactiviteiten naar België verplaatst zouden worden als in Nederland niet spoedig tot zaken kon worden gekomen.